

“Vi bara för mitt i allt”.

Skärgårdsungdomars upplevelser och erfarenheter av den studierelaterade flytten efter grundskolan.

Nora Brandt
SKUNK- Samarbetsorganisationen
för ungdomskultur i skärgården r.f.
3 oktober 2004

Inledning	3
Metodbeskrivning.....	5
Insamling av material	6
Informanterna.....	7
Kommunens betydelse.....	8
Trovärdighet.....	9
Tidigare undersökningar.....	11
Analys	13
Resultat	16
Den första tiden i Mariehamn	16
Ekonomi.....	18
Kompisrelationer	20
Skolan och självdisciplinen.....	24
Det egna ”hemmet”	27
Förhållandet till skärgården	31
Flytten hemifrån	33
Diskussion.....	36
Abstrakt.....	38

Inledning

De barn och unga som bor i den åländska skärgården är väl medvetna om att de efter grundskolans sista klass skall flytta hemifrån, till Mariehamn eller kanske till Finland eller Sverige. Hur ungdomarna än väljer, är flytten förr eller senare ofrånkomlig. Att flytta hemifrån som 15-16 åring är ett högst vanligt fenomen i skärgården. Ser man däremot på statistik från övriga Åland och Finland är detta ett ovanligt fenomen (Nuorten elinoloindikaattorit. www.nouret.org 21.6 2004)

Det dessa ungdomar upplever och erfar är alltså ingen allmän företeelse, men nog en allmän företeelse för skärgårdsungdomar.

Denna rapport har som syfte att erhålla en holistisk¹ förståelse för och kunskap om skärgårdsungdomars erfarenheter och upplevelser i samband med den studierelaterade flytten till Mariehamn². I analysen kommer stor vikt att ligga kring de strategier och förhållningssätt ungdomarna har använt sig av för att handskas med flytten och allt som den inneburit för dem.

Materialet bygger på sex stycken intervjuer med ungdomar från kommunerna Brändö, Föglö, Kumlinge, Kökar, Sottunga och Vårdö. Eftersom metoden är kvalitativ, och därmed inte söker ge heltäckande ”sanningar”, eller beskriva alla skärgårdsungdomar, skall man läsa analysen som en uppskisserad bild av de intervjuade skärgårdsungdomarnas upplevelser. Dessa sex berättelser är alla olika och individuella, men tillsammans målar de upp en bild av den situation ungdomarna lever i, och framförallt hur de har hanterat denna situation. I de unika berättelserna kan man skönja vissa mönster som tyder på att även de unika upplevelserna delas av andra ungdomar i samma situation.

Att flytta hemifrån är ett led i vuxenblivandet (Gordon & Lahelma 2002, 2), när skärgårdsungdomarna flyttar påbörjar de en process som leder till större självständighet genom en separation från föräldrarna och ett större eget ekonomiskt ansvar (Gordon &

¹ Holism: ”...innebär att man studerar (sammansatta) helheter, inte bara detaljer”. (Bonniers svenska ordbok, 1994)

² Eftersom de flesta skärgårdsungdomar söker sig till Lyceet, Yrkeskolan eller Sjömansskolan, har undersökningen främst riktat in sig på ungdomarnas flytt till Mariehamn.(ÅSUB, Statistikmeddelande: Utbildning efter grundskolan samt vid Högsolan på Åland hösten 2003. www.asub.aland.fi)

Lahelma, 2002, 2). Hur ungdomarna förhåller sig till denna situation varierar, endel väljer att ta större kliv i denna process, medan andra håller starkare band till föräldrahemmet. Varje förhållningssätt har sin egen logik, sina vinster och förluster.

Rapporten är uppbyggd med ett metodkapitel först, detta kapitel behöver man inte läsa i sin helhet, men läsningen av metodkapitlet kan underlätta förståelsen för analysen och de val forskaren gjort. Efter metoddelen kommer ett analyskapitel med påföljande resultatkapitel. Dessa två kapitel hör samman, analyskapitlet beskriver hur forskaren har tolkat och analyserat resultaten. Sist finns en diskussion som sammanfattningsvis diskuterar resultaten.

Metodbeskrivning

Metoden för undersökningen är kvalitativ, vilket här innebär att man vill förstå och tolka människors uttalanden om deras upplevelser av sina livsförhållanden. Man uppfattar människan som en aktiv skapare av sin livssituation, och att det i människors handlanden finns en ändamålsenlighet. (Patel & Tebelius, 1987) Det människor gör och känner eller talar om att de gör och känner, kan alltså förstås i en djupare kontext av symboliskt handlande.

En deskriptiv kvalitativ undersökning, vill ”utforska och beskriva under vilka förhållanden människor lever så som de själva har erfårit det” (Patel & Tebelius, 1987, 123). De personer som ingår i undersökningen representerar därför bara sig själva, och deltar i egenskap av en person som innehar speciell erfarenhet som är relevant för undersökningens frågeställning. Man använder sig av de konkreta personernas erfarenheter och upplevelser, och kan med förankring i dessa, i viss utsträckning också uttala sig om en allmängiltighet. (Patel & Tebelius, 1987, 123)

Forskning med kvalitativ metod är aldrig helt objektiv, snarare så ser man det värdefulla i forskarens subjektivitet (Ely, 1993). Det är genom forskarens analys som analysen görs, inte med fast bestämda mätinstrument. Den tolkning och analys forskaren gör av sitt material är i hög grad beroende av forskarens känsla för materialet, informanterna och det fenomen som undersöks (Ely 1993).

Detta betyder ändå inte att analysen inte skulle vara systematisk och logisk. Allt material skall analyseras efter en logik, med en teoretisk förankring. (t.ex. Ely 1993, Repstad 1987)

I kvalitativ forskning är det vanligt att man citerar de intervjuade, informanterna, direkt. Hur mycket man väljer att låta informanterna själva ”tala” är beroende av syftet (Repstad 1987, 74). Jag har valt att i denna rapport låta ungdomarnas röst höras så att läsaren skall få en bild av ungdomarnas verklighet och hur de resonerar kring sin verklighet. Genom att ge ungdomarna utrymme berövas läsaren inte möjligheten till egna reflektioner och tolkningar. På så sett öppnas möjligheten till flera tolkningar och de verklighetsbeskrivningar som undersökningen presenterar blir inte statiska sanningar.

Undersökningen har visat att ungdomarna använder sig av olika handlingsstrategier för att förhålla sig till sin livssituation (dessa presenteras mer ingående i analyskapitlet). Strategierna skulle kunna presenteras som ”typologier” eller kategorier, dvs. genom att dela in informanterna under den strategi de använder sig mest av. Jag har valt att inte visa resultaten i den formen, eftersom antalet informanter är så lågt och eftersom jag vill avstyra från att grova förenklingar görs. Risken med att dela in ett lågt antal informanter i typologier/kategorier är att de intervjuade kan bli identifierade. Vad gäller risken med förenklingar är att informanterna för lättvindigt placeras in i statistiska förklaringsmodeller och att den mångfacetterade verkligheten förbises.

Istället har jag valt att presentera resultaten i olika teman, t.ex. ”Kompisrelationer”. Genomgående i dessa teman använder jag mig av de olika strategierna. Min metod är att använda strategierna som analysredskap för att förstå de olika teman som analyseras. Samt att kunna erbjuda en förståelse för de olika förhållningssätt ungdomarna använder sig av. Strategierna är värdefulla att lyfta fram eftersom de synliggör en logik i ungdomarnas handlande. Analysen av ungdomarnas citat sker också med en teoretisk förankring.

Denna rapport är till sin struktur mera empirisk³ än teoretisk. Detta beror främst på frågeställningen, som syftar till att förstå och tolka skärgårdsungdomarnas upplevelser. Eftersom inget förut har skrivits om åländska skärgårdsungdomars upplevelser kring den studierelaterade flytten, och inget annat material har kunnat tillgås, har insamlingen av empirin prioriterats. Också den allmänna teorin på området har varit knapp, inga källor som behandlat studierelaterad flytt bland minderåriga ungdomar har funnits att tillgå.

Insamling av material

I inledningsskedet gjorde jag en gruppintervju som ”pilotstudie” för att få känna av forskningsfältet. Intervjun gjordes med tre ungdomar, av vilka två också senare kom att delta som informanter i undersökningen. Detta inledande samtal har delvis transkriberats och delar har refererats, och ingår således i materialet.

³ empiri är den iaktagna kunskapen, alltså i detta fall intervjuerna.

Insamlingen av data som undersökningen bygger på har främst skett genom djupintervjuer. Antalet informanter är sex (tre flickor och tre pojkar), och intervjuernas längd har varit mellan 45 minuter till 1,5 timmar. Intervjuerna har haft karaktären av ostrukturerat samtal med teman (ostrukturerade temaintervjuer). Det har i praktiken inneburit att jag utgått ifrån på förhand bestämda teman som jag ansett att har varit relevanta. Intervjun har alltså haft formen av ett samtal, där jag låtit informanten berätta ganska fritt och ställt följdfrågor för att uppmuntra till vidare diskussion. Ofta har informanterna automatiskt kommit in på de aktuella temana, och ibland har följdfrågorna styrt in informanten på något tema. Vid vissa tillfällen har samtalet tystnat och en ny fråga om ett tema har sedan startat diskussionen igen. Mitt tillvägagångssätt har varit att få informanterna att slappna av och känna sig trygga i intervjusituationen. Eftersom informanterna alla är unga, och situationen med att bli intervjuad på detta sätt är ovan för de flesta, har jag alltså valt en mer informell attityd gentemot dem, än vad som traditionellt rekommenderas i metodiklitteraturen. Min upplevelse är att alla informanter efter en stunds diskussion har kunnat tala avspänt. Den här typen av diskussionsbaserade intervjuer, där också annat än formellt ställda frågor får plats, diskuteras också som ett fruktbart alternativ bland ungdomsforskarna (se t.ex. Saarikoski 1996).

Intervjuerna har inte transkriberats i sin helhet, vissa delar har istället refererats. Alla intervjuerna finns alltså nerskrivna. Innehållet har jag granskat både genom att läsa och lyssna på banden. Citaten är något ”putsade” efter transkriberingen, vissa oväsentliga ”hummanden” eller stakningar har tagits bort. Det skrivna talspråket kan ge ett osäkert eller slarvigt intryck om det är transkriberat rakt av. Därför har jag valt att göra om otydliga ord, slang och dialekt till skriftspråk. Detta ingrepp innebär givetvis en risk att förvränga informanternas röst, men i min mening har detta, i och med transkriberingen ändå gjorts. Talet ”låter” inte lika i skrift.

Utöver djupintervjuerna har jag också gjort ett fåtal telefonintervjuer med skolpersonal, dessa intervjuer har varit korta och med betoning på att erhålla specifik information.

Informanterna

Informanterna har gått i Ålands yrkesskola eller Ålands lyceum, en del har bott ensamma, andra med kompisar, syskon eller sambor. Ungdomarna har varit i åldrarna 17-23, från kommunerna

Brändö, Föglö, Kumlinge, Kökar, Sottunga och Vårdö.

Anonymitetsgarantierna har visat sig vara svåra att säkra. Ett litet samhälle som Åland, med ett urval av skärgårdsungdomar, gör kretsarna små. För att informanterna inte skall bli identifierade har jag därför inte refererat till ålder, kön eller hemkommun när jag citerar ungdomarna. Informanterna har på grund av sitt låga antal inte heller givits fingerade namn. Det är således inte möjligt att ”spåra” en informants uttalanden för att på så sätt eventuellt kunna identifiera personen. Namn på kompisar eller andra är fingerade, och kan också ha olika signaturer. Skärgårdskommunerna är inte utskrivna: då en informant talar om en kommun ersätts kommunnamnet med XX, oavsett kommun. I de citat som här används med beteckningen ”XX” är det dock endast informantens egen hemkommun hon eller han refererar till. I vissa citat förekommer även andra Orts- eller gatunamn, de har markerats med YY.

Vid val av informanter har jag inledningsvis hört mig för bland en handfull ungdomar, som i sin tur givit kontaktuppgifter till möjliga intervjupersoner. Av dessa har jag därefter gjort ett lämpligt urval (en informant från respektive skärgårdskommun, jämn könsfördelning, olika utbildningsval och varierande åldrar). Det var relativt lätt att få de vidtalade ungdomarna att ställa upp för intervju. Eftersom intervjuerna behandlat ungdomarnas högst personliga upplevelser är risken för att någon av informanterna skulle ha svarat med ”politiska förtecken” (för att påverka resultatet) i min mening obetydlig.

Kommunens betydelse

Jag har valt att intervjua en person från varje skärgårdskommun. Detta val handlar främst om att få en heterogenitet i informantgruppen, och att eventuellt kunna se vissa större skillnader. Exempel på detta är de geografiska avstånden till Mariehamn eller betydelse i den förutvarande skolans (grundskolans) storlek. Dessa aspekter har också visat sig inverka på vilken inställning man har haft till flytten. De ungdomar som kommer från mindre kommuner längre bort från stan var ivriga på att få träffa nya vänner i Mariehamn, emedan de ofta inte sedan tidigare kände andra ungdomar på fasta Åland. Ungdomar från Vårdö och eventuellt Föglö däremot kan sedan tidigare i och med det geografiska läget ha starkare sociala band till

ungdomar på fasta Åland och Mariehamn (så även för de informanter som var hemma från dessa kommuner).

Det var inte helt självklart att ta med en informant från Vårdö. Vårdöungdomarna kan, i alla fall teoretiskt, ha möjlighet att pendla till skolan från föräldrarnas hem. Många Vårdöungdomar väljer att bo de första åren hos föräldrarna, för att när de känner sig mogna, flytta hemifrån. Däremot finns det ungdomar från Vårdö, som bor olägligt vad gäller busspendlande, som känner det naturligt att flytta. Dessa ungdomars upplevelser är också viktiga att ta fasta på.

Nora: ”hade du pratat med dina föräldrar om att flytta?”

”inte egentligen, inte när jag tänker efter så. Jag har inget minne av att jag någonsin pratat med mina föräldrar om att är det okej om jag flyttar. Jag bara antog att jag ska flytta. För jag ville inga åka buss, det går att bo hemma, men först ska du... högstadiesbussen körde förbi huset, så man behövde bara gå ut till vägen. Men första bussen som man måste ta till stan för att komma in till åtta så den går från kyrkan, så dit är det flera kilometer. Så du ska ha skjuts dit först. Innan man kan åka buss. Och bussen går typ tjugo i sju, så då måste man stiga upp före sex, så kommer man inte hem förrän ja, tidigast fem eller senast sex. Så det blir ju på vintern att man far när det är mörkt och kommer hem när det är mörkt. Och så sitter man i skolan när det är lite ljus. Så det kändes hemskt, jag ville inte alls.”

Informanten hade ett val mellan nära 12 timmars dagar med resor och studier, eller att flytta till Mariehamn. Det förra alternativet var inte något informanten egentligen övervägt, flytten hade alltid känts självklar.

Däremot är Vårdöungdomarnas situation på sätt och vis mer gynnsam. De har gått i högstadiet i Godby, och har på så vis lärt känna andra ungdomar från landsbygden. När de sedan börjar i sin nya skola har de ett helt annat kompisunderlag än ungdomarna från de andra skärgårdskommunerna.

Trovärdighet

Denna undersökning är gjord under min högskolepraktik sommaren 2004 vid SKUNK, Samarbetsorganisationen för ungdomskultur i skärgården r.f. Skunk fungerar som en intresseorganisation för skärgårdsungdomarna och föreningens styrelse har formulerat önskan

om en rapport angående ungdomarnas studierelaterade flytt. I Skunk har man arbetat med denna fråga tidigare på olika sätt. Bland annat har Helena Wachowiak (2002)⁴ på uppdrag av Skunk, sammanställt en ungdomspolitisk rapport där också den studierelaterade flytten nämns. Till grund för rapporten står de intervjuer Wachowiak har gjort med kommundirektörer, kommunpolitiker, ungdomsarbetare, skolpersonal och föräldrar. Rapporten utmynnar i en rad konkreta förslag till åtgärder, efter vilka Skunk startat projektet ”Fritidsverksamhetsutveckling i skärgården”.

Man kan alltså se denna undersökning som ett beställningsarbete för Skunk. Det uppdrag jag fått i uppgift av styrelsen att utföra har kort och gott inneburit att undersöka skärgårdsungdomarnas studierelaterade flytt efter grundskolan. Metodik och tillvägagångssätt har jag själv fått välja. I samråd med verksamhetsledaren har överenskommit att undersökningens karaktär skall vara beskrivande. Analysen är alltså gjord i ljuset att förstå de intervjuade skärgårdsungdomarnas erfarenheter samt hur dessa har hanterat sin flytt till Mariehamn och sitt självständiga boende under studietiden. Undersökningen syftar inte till att hitta sanningar eller konkreta lösningar. Det här är viktigt eftersom jag är medveten om att resultatet från undersökningen med stor sannolikhet kommer att användas bland annat i politiskt syfte av Skunk. Konkreta åtgärder och politiska linjedragningar lämnar jag således åt Skunk, skolor, politiker, etc. Arbetsordningen har varit den att jag enbart i konkreta frågor konsulterat Skunks verksamhetsledare. Rapporten skriver jag i Helsingfors och har alltså inte haft nära kontakt med uppdragsgivaren under arbetsprocessen. Det är inte heller Skunk som betalar min lön, utan min institution, Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors Universitet.

⁴ Rapporten finns på Skunks hemsida <http://home.aland.net/skunk>

Tidigare undersökningar

Litteratur som behandlar flytt hemifrån vid 15-16 års ålder, har via de databaser som jag haft tillgång till inte funnits att tillgå⁵. Den litteratur som behandlar ungdomars vuxenblivande tar oftast upp flytten hemifrån, men då i stort sett alltid som något ungdomarna vill (och då handlar det snarast uteslutande om myndiga ungdomar) och ibland inte kan, t.ex. på grund av bostadsbrist (se bl.a. Peterson m.fl. 2003, Helve 2003 eller Löfgren 1990). I Nordiska ministerrådets antologi ”Ung i utkant - Aktuell forskning om glesbygdsungdomarna i Norden” (red. Helve, 2003) nämns problematiken med ungdomar som måste flytta hemifrån för att studera efter grundskolan, men då oftast på följande sätt:

”Utöver detta finns även det förhållandet att ungdomar på mindre orter som bor inackorderade eller på elevhem *de facto* inte bor hemma” (red. Helve 2003, 239).

”Vissa kommuner saknar t.ex. egen gymnasieskola vilket i praktiken innebär att ungdomar i dessa lokalsamhällen flyttar bort från hemorten redan då de är 15-16 år gamla. Förvisso sker denna utflyttning temporärt och i en form som knappast kan sägas vara varaktig. Boende i elevhem eller som inackorderad i en värdfamilj innebär att ungdomarna fortfarande har kvar en stark koppling till sitt föräldrahem.” (red. Helve 2003, 26)

Här beskrivs ungdomarnas boende i elevhem eller som inackorderade. Inte heller här behandlas ungdomar som i 15-16 år ålder på grund av studier måste flytta och där flytten innebär *självständigt boende*.

Anders Löfgrens (1990) doktorsavhandling ”Att flytta hemifrån - Boendets roll i ungdomars vuxenblivande ur ett situationsanalytiskt perspektiv” tar inte upp flytten efter grundskolan mer än att han konstaterar att ungdomar som ännu går på gymnasiet har ”diffusa förningar” om när de skall flytta hemifrån.

Överlag hittade jag förvånansvärt lite litteratur om ungdomars flytt hemifrån. Hur man skall förstå avsaknaden av forskning kring minderårigas (ofrivilliga) självständiga boende är inte klart, men i min läsning framträder bilden av (den myndiga) ungdomen, som flyttar av fri vilja. Antingen som ett led i en frigörelseprocess från föräldrarna eller på grund av vidare utbildning (t.ex. universitet eller yrkeshögskola). En tolkning är att det är mycket ovanligt

⁵ Helsingfors Universitets biblioteksdatas HELKA: www.helka.linneanet.fi

med så unga flyttare, och i de fall minderåriga ungdomar flyttar är det till elevhem eller till en värdfamilj. En del skärgårdsungdomar bor på elevhem, sjömansskolan erbjuder internatboende. Men långt ifrån alla skärgårdsungdomar med studieplats vid dessa skolor bor inackorderade. Orsaken till detta är en intressant fråga, något som framtida undersökningar kunde se närmare på.

Analys

Skärgårdsungdomarnas flytt efter grundskolan kräver mycket av ungdomarna. 1.) Oavsett vilken skola man går i kräver den olika former av prestationer av sina elever. Det är ungdomarna som själva måste hitta en självdisciplin för att orka läsa på prov och läxor, det finns ingen (aktivt eller passivt) övervakande förälder. 2.) Det är också den nya situationen med att ta hand om ett eget hushåll. Ingen av ungdomarna i undersökningen hade hemifrån blivit tränad på hushållsarbete i någon större utsträckning. 3.) Dessutom är det skapande av nya vänner och ett socialt nätverk i stan. 4) Samtidigt finns risken med att skiljas från sina gamla vänner, de som är yngre blir kvar i skärgården, de jämnåriga eller äldre går inte nödvändigtvis i samma skola eller klass.

Hur hanterar ungdomarna alla dessa ofrånkomliga krav och nya situationer? I min analys av materialet har jag kunnat hitta olika förhållningssätt eller strategier som ungdomarna använder för att hantera sin situation. Strategierna är varken uteslutande eller statiska. Snarare kan man se strategierna som verktyg i förståelsen av dessa ungdomars situation. Det finns tre starka strategier och dem har jag tagit fasta på. Därmed inte sagt att det inte också kan finnas andra strategier. De tre strategierna som jag fokuserar på är:

- ansvarsstrategi
- socialstrategi
- skärgårdsstrategi

Även om man kan säga att ungdomarna framförallt använder sig av en strategi i sitt förhållningssätt till sin nya livssituation, betyder det inte att det inte skulle *finnas element av de andra strategierna* i dessa ungas liv. Ungdomarna i undersökningen var alla positiva till skärgården, även om det bara var vissa som i framtiden skulle vilja bo i skärgården (om de skulle kunna försörja sig där). De flesta tyckte att de hade lärt sig att ta mera ansvar, även om vissa tydligt tog mer ansvar över skola och hem än andra. Alla hade kompisar och ett fungerande socialt nätverk. Men vissa lyfte fram sina kompisrelationer som mer viktigt än andra. Strategierna skall alltså inte läsas som definitiva och statiska, utan som linjedragningar för de förhållningssätt skärgårdsungdomar kan ha och ta till sitt nya liv i stan.

Strategierna skall läsas som förhållningssätt till den verklighet de är tvungna att tackla. Hur ungdomarna "löser" sin situation, hur de hanterar sin verklighet kan beskrivas i dessa

strategier. Strategierna skall ses som analytiska redskap för att nyansera bilden av ungdomarna. Man bör se nyanserat på ungdomarna eftersom en förenklad bild av festande/oansvariga/misskötande ungdomar kontra duktiga/lyckade/skötsamma har en stigmatiserande effekt. Strategierna är förhållningssätt som ungdomarna valt för att de svarar på behov eller ger en viss typ av vinst eller förlust. Det finns en logik i valet av strategierna. Vissa informanter använder sig överhängande mest av en strategi, andra fördelar sig ganska jämt på två strategier. Det tenderar att vara svårt för ungdomarna att använda sig av fler än en strategi eftersom de i viss mån kan vara svåra att förena (om de används i en mer ”extrem” form). I mitt material har de som använt sig av två (eller tre) strategier varit flickor. Detta kan stämma bra överens med ungdomsteori från Finland, där man ser flickorna som ”... kapabla att mera empatiskt, reflexivt och flexibelt handskas med den moderna mobilitetens problem och glesbygdens trångmål” (red. Helve 2003, 264).

Ansvarsstrategin innebär att ta ett aktivt ansvar och att vara duktig. Såväl med skolan som med ekonomin och hushållet. Denna strategi innebär att ungdomarna tränar upp en självdisciplin vad gäller skolarbeten, städning, matlagning och sparsamhet. Det sociala livet blir satt i andra hand, dels på grund av allt ansvar, dels då man är mycket mån om att åka hem till skärgården över helgerna. Det är tungt att använda sig av ansvarsstrategin, ungdomarna är tvungna att tidigt ”bli vuxna”⁶. Kanske just på grund av detta är dessa ungdomar så angelägna om att åka hem. Man vill hem till familjen, känna trygghet och kanske inte behöva känna ansvaret under helgerna. De som använde ansvarsstrategin upplevde boendet i stan som tungt. I dessa historier fanns ofta mer smärta än i de övrigas, vardagen och den egna situationen upplevdes på många sätt som tung.

Socialstrategin går ut på att bygga sig ett starkt socialt nätverk och ha många vänner. Det är de nya kompisarna som ses som det mest värdefulla med flytten, det är kompisarna man vill vara med på helgerna. Eftersom vännerna prioriteras, umgås man mest med dem, och åker inte så ofta hem till skärgården. Umgänget med kompisarna innebär att man inte är hemma i stadslägenheten så ofta heller. Därför blir det också mindre matlagning och städning. Till denna strategi hör att se allt det positiva Mariehamn har att erbjuda, man trivs i stan och

⁶ Gordon och Lahelma (2002) menar att vuxenblivandets konstruktion innebär självständighet. Denna självständighet blir till genom separation från föräldrarna, ekonomiskt oberoende och grundandet av heterosexuella relationer. (Gordon & Lahelma 2002, 2) (Här skall man läsa heterosexuella relationer i kontexten av vuxenblivandets konstruktion, vilket inte är att påstå att homosexuella inte skulle bli vuxna. Det är den samhälliga konstruktionen av vuxenheten som avses, och där är heterosexuella relationer en institutionaliserad form av ”vuxenhet”).

tycker snarare att det är tråkigt i skärgården. Vännerna kommer inte heller från skärgården, utan är oftast bosatta i Mariehamn eller på fasta Åland.

Skärgårdsstrategin handlar om att hålla kvar starka band till skärgården. Dels genom att ofta besöka hemmet, i stort sett varje helg. Dels genom att hålla kvar gamla vänner eller så att de nya vännerna är från skärgården eller landsbygden. Man uppvärderar skärgården, både miljö och det sociala (det sociala innebär också här att man får vara för sig själv ibland). Till skärgårdsstrategin hör en positiv inställning till att bo på sin gamla hemort, om jobb bara fanns. Mariehamn ses däremot som tråkig, där inget finns att göra. Eftersom man så flitigt åker hem till skärgården på helgerna, blir det mindre av festande och sociala kontakter i stan.

Att anamma en strategi betyder att de andra kan bli svåra att tillämpa. Det är svårt för vem som helst att satsa på skolan, sköta ett hushåll, vara sparsam, prioritera kompisar, se allt positivt med staden, ofta åka hem, se allt positivt med skärgården. Alla ungdomar som jag intervjuat har ändå löst denna ekvation, på sitt eget sätt. Strategierna är ett sätt att klara sig genom en situation som inte alltid är lätt. Hur man hanterar detta beror på många aspekter, inte bara personliga erfarenheter, utan också kön och utbildningsval spelar in.

I mitt material var det flickor som främst använde sig av ansvarsstrategin. Flickor som var duktiga i skolan, som tog stort ansvar över hushåll och ekonomi. Att det var flickor som använde sig av denna strategi är inte särdeles förvånande, flickor tränas ofta i att vara duktiga och ta ansvar, framförallt i hemmet (jfr. Bourdieu 1999, Näre 1996). Detta betyder ändå inte att pojkar inte skulle kunna använda sig av denna strategi, men i det här materialet var det flickor. De övriga strategierna visade inte lika tydliga könsmonster⁷.

Utbildningsvalen tenderar generellt att göras i ganska stor utsträckning enligt klasstillhörighet. Där ungdomar vars föräldrar har en arbetarklass bakgrund söker sig till yrkesutbildningar, söker sig ungdomar från medelklass eller akademiska familjer till gymnasiet (Gordon & Lahelma 2002, 7). I min undersökning kunde sådana trender ses, men dock inte utan undantag⁸. Liksom Gordon och Lahelma betonar, väljs gymnasiet också ofta av ungdomar som inte vet vad de vill utbilda sig till.

⁷ Ett större empiriskt material och en vidare analys skulle synliggöra könsskillnadernas betydelse.

⁸ Klasstillhörighet är också svårt att entydigt bestämma i skärgården, eftersom yrke och utbildningsnivå inte heller är entydig, många är "mångsysslare" eller arbetar med annat än det som de är utbildade till.

Resultat

Den första tiden i Mariehamn

Det var framförallt de som använt sig av ansvarsstrategin som hade tänkt på flytten redan innan.

”Jaa, man gjorde nog det. Om man inte kunde sova eller sånt där. <vad funderade du på?> om jag skulle få några nya kompisar och... hur skolan sku vara, hur man sku bo och så här. För det var kanske inte alltid klart och sådär.”

Här oroar informanten sig för hur flytten skulle bli, flytten är något som man känt till sedan man varit liten, men som ändå är kuslig och osäker. Men liksom gemensamt för alla ungdomarna jag intervjuade hade man inte diskuterat flytten nästan alls, varken i skolan, med föräldrar eller kompisar. Det hela kom ganska överrumplande.

”Nä, egentligen har vi inte pratat alls om det. Vi bara for mitt i allt. Inte var de ju något, alla mina kompisar flyttade ju också till stan.”

Att flytta till stan är självklart för skärgårdsungdomarna, samtidigt är det en stor omställning som man inte är särskilt förberedd på. Det tar ungefär ett halvt eller ett år för ungdomarna att acklimatisera sig, att få nya vänner och få hemmet och skolan att fungera. (*min kursivering*)

”Det blev så, att *det första halvåret*, så då så *kan man inte göra* så mycket (mat). Men sen så tänkte man att nu skulle man kunna göra, och då började man laga --”

Nora: ”Vad levde du på *det första halvåret* då?”

”Då åt jag *bara smörgåsar*.”

”--- jag *umgicks inte* med speciellt många *första året*. Men sen det gick väl--- så blev jag typ en i det gänget då”

”--dom *första två månaderna* som jag bodde själv såg det ut som ett *bombnedslag*. Så tänkte man för sig själv, det går inte att ha det såhär. ”

”Det var tråkigt (skratt). Sen var det ju sådär att det fanns så mycket annat att göra. [vad då?] Nää, man ville sitta ner dricka kaffe på stan istället till exempel (*diskussionen handlar om varför informanten skolkade i början av studietiden. Min anm.*). Sen märkte man, man märkte ett par gånger att han (*läraren. Min anm.*) inte märkte att man hade varit borta. Och då lurade man ju sig själv hela tiden. I fortsättningen kanske han inte märker. Ah, han märkte inte idag heller... ja, då provar man nästa, då märkte han. Ja, man struntar i det ändå då, så kollar man om han inte märker nästa gång. Så blir det lätt. Det är inte något svårt, jag *hade 60 timmar, otillåtna*. Det är inte så svårt att komma upp till det på det viset. Dom hade jag på *dom tre första månaderna*.”

Det första året och framförallt det första halvåret är en känslig tid. Många skärgårdsungdomar har inga vänner och känner sig ganska ensamma i början. De har inte ännu lärt sig laga mat eller hålla ordning i sitt hem. Man kan anta, att eftersom denna tid är omvälvande för ungdomarna, så har de svårt att orka med studierna. Det är skolk eller funderingar på att hoppa av studierna som flera av informanterna har tagit upp som aktuellt under det första halvåret. Därtill kommer hemlängtan, som vittnar om en osäkerhet i den nya situationen.

”Jag har mindre hemlängtan än då (*första året. Min anm.*). För det hände då att jag ringde hem och bara grät efter mamma. (gråter) Så mamma måste nog komma liksom en gång på hösten och en gång på våren, bara för att liksom träffa mig. Min hemlängtan var också mycket efter min katt, jag längtade efter min katt, men nu när hon har dött, så nu vet jag inte riktigt vad jag längtar till egentligen.”

Hemlängtan är här ganska diffus, först är det katten som informanten saknar, men sedan katten dött är det svårare att specificera sin saknad. Också andra informanter sade att de saknade sina husdjur. Husdjuren kan symbolisera hemmet och tryggheten. Kanske är det också lättare att (mitt i vuxenhetsprocessen) inför sig själv säga att man längtar efter ett djur, än efter mamma eller pappa

För många är det just i början (efter flytten från skärgården) som man ofta åker hem till skärgården. Men så småningom börjar de som valt en socialstrategi umgås mer och mer med kompisar på helgerna.

”första året som jag bodde i Mariehamn, jag tror att jag for hem varje helg---”

”i början var det ganska ofta, men sen blev det mer och mer sällan.--- det var ju allt möjligt, allt från fester till någon kurs ibland och...diverse.”

I synnerhet för de som använde sig av en skärgårdsstrategi kunde vardagskvällarna i början bli tråkiga. För att fylla upp tiden skaffade sig en informant jobb i början av sina studier.

Nora: ”Var det för att du ville ha mera pengar?”

”Ja, och för att man hade något att göra i alla fall, på kvällarna. Efter ett tag så blev det så där att man bara blev och sitta. Och man var van med att inte bara sitta här hemma så blev det ju lite långtråkigt.”

Den första tiden efter flytten är det mycket som är nytt, detta leder till att denna tid är extra känslig för ungdomarna. Man kan också anta att mycket av de strategier som ungdomarna kommer att använda sig av får sitt fäste i början av första studieåret. Det är då ungdomarna skall befästa sin position, skapa sig ett nätverk och hitta ett tryggt sätt att hantera allt det nya.

Ekonomi

Alla studerande över 17 år får bostadstillägg och studiepenning. Hur stort stödet är beror på ålder, boende och föräldrars inkomst. Detta stöd gäller alltså skärgårdsungdomarna då de är på sitt andra studieår och framåt.

Tabell 1. Stöd för andranivåns studeranden. Fakta hämtat från Studieserviceenhetens hemsida (www.studieservice.aland.fi den 6.7 2004).

17 år som bor självständigt: 85-220 euro per månad (föräldrarnas inkomst påverkar)
17 år som bor hos föräldrarna: 85-170 euro per månad (föräldrarnas inkomst påverkar)
18 år som bor självständigt: 220 euro per månad
18 år som bor hos föräldrarna: 170 euro
Studiepenningen som är 170 euro eller mer är skattepliktig, 10% skatt dras automatiskt av studiestödet.
Bostadstillägget är 80% av hyran, men högst 189 euro per månad. Den del av hyran som överstiger 236,25 går alltså utöver stödets ramar.

Ungdomar som är under 17 år får bostadsstöd från sin skola. Stödet följer samma principer som det bostadstillägg ungdomarna senare kan få från Studieserviceenheten. Det är möjligt att välja om man vill ha busskort eller bostadsstöd, man kan inte erhålla båda samtidigt. (telefonsamtal med Ralf Lundberg, Yrkesskolan den 3.9 2004)

De ekonomiska förutsättningarna är olika om man bor hemma eller självständigt. Skillnaderna i stöden skiljer sig i de högsta beloppen med endast 50 euro. Det innebär att de ungdomar som bor hemma kan använda sitt studiestöd själva, medan skärgårdsungdomarna använder sitt studiestöd för att leva på. Maximalt kan skärgårdsungdomarna få 387 euro i handen per månad. Då är hyran (teoretiskt) 236,25 euro, vilket gör 150,75 euro att leva för. Detta skall täcka mat, skolmaterial och andra utgifter. Hur mycket pengar ungdomarna har att röra sig med, beror alltså på hur mycket pengar föräldrarna ger sina barn.

Till detta kommer bussresorna till färjorna. En bussresa kostar mellan 4,00 och 5,90 beroende på vilket färjefäste man åker till (www.alandstrafiken.aland.fi 2.9 2004) vilket blir upp mot 47 euro i månaden om ungdomarna vill åka hem varje helg. Detta problem har inte ungdomarna på landsbygden, eftersom de får busskort från skolan istället för bostadsbidrag.

Det ekonomiska ansvaret ungdomarna tog eller var tvungna att ta och varierade bland informanterna. Vissa betalade alla räkningar själv, sparade med slantarna så att de skulle räcka till mat och i vissa fall betalade ungdomarna kläder och andra införskaffningar själva (ansvarsstrategi). Det var också vanligt att sommarjobba för att få pengar att leva på, speciellt de som använde sig av ansvarsstrategin betonade sparandet. Vissa informanter tog litet ansvar, räkningarna gick till föräldrarna och man fick koncentrera sig på att "bara leva".

Nora: "du äter ute då?"

"jä"

Nora: "har du råd att äta ute varje dag?"

"Jå, i princip. Annars köper jag hem plättar och lagar i mikron."

"det var inte så lätt. I slutet av månaden så var det alltid knepigt. Jag hade marsvin på den tiden, det var sådär att man fick välja (om den eller jag skulle få mat)."

"det blir alltid så...när jag får minimum i studiebidrag, det är 85 euro, det är ungefär att man handlar två gånger, sen är det slut. Vi handlar en gång i veckan. Sen när dom är slut så måste jag leva på mina sommarlovspengar som jag har arbetat ihop. Och dom tar alltid slut i april, maj där."

Är man sambo måste man förhålla sig till den ekonomiska aspekten. Man blir kanske tvungen att "leva på" den andras pengar. Även om man mer och mer gör sig fri från ekonomiska beroende från föräldrarna, så blir man kanske samtidigt ekonomiskt beroende av sin sambo, isynnerhet om sambon arbetar.

"Vi delar på hyran, vi brukar nog i och för sig, så här matmässigt så brukar han betala mest. Tills hans lön tar slut, då går vi på mitt konto. Men han får ju, han får ju pengar varje månad, jag får 85 euro, så... lite såhär småtaskigt att måsta gå på hans hela tiden, för det tar ju slut. Nu har han typ 50 euro att leva på, och halva månaden har inte ens gått. Det känns lite elakt, men vi klarar oss nog. Sen när vi hem till, far vi inte till XX så far vi ibland till YY till hans föräldrar och äter på helgerna, och sparar pengar där också."

Flera av ungdomarna tyckte att det man lärt sig med flytten främst handlade om att hålla ordning på sina pengar. Vissa hade (innan flytten) ingen vana alls att administrera sin ekonomi, och det var svårt att leva så att pengarna skulle räcka. Här kan man också se en skillnad i det första citatet och det andra, där den första har låtit pengarna rinna iväg, har den andra har lärt sig att spara på varje slant.

"--- Dom (*föräldrarna. min anm.*) ringde nog ibland för att kika vad jag gjorde, bara såhär. Om det gick bra, om jag hade pengar och sådär. Dom försökte hjälpa

mig att spara lite pengar, gjorde dom också. Det var väl det största problemet, att hålla pengarna i styr, när man flyttar hit.”

Nora: ”Man är inte van på det sättet?”

”Nä--- Jag har inte direkt ägt några egna pengar, såhär förut. Jag har sommarjobbat en sommar, men annars har det bara varit dom som har betalat allting liksom, men nu ska man ju försöka ha en (bandet otydligt) veckopeng. Den höll man ju i styr i tre dagar sen...”

”Jo, största grejen tycker jag att är pengar. Att jag, jag vet mycket mer vad det betyder (informantens telefon ringer, bandet avbrutet) ja, pengar, jag vet liksom att, det kostar mycket att gå och handla. Ska du äta varje dag, ost är fruktansvärt dyrt, billigare att köpa ett paket lördagskorv. Och sånt här små saker som typ Sara och Anna (*kompisar som bor hos sina föräldrar. Min anm.*) inte behöver oroa sig för. Det finns ost hemma hos dom, det finns mjölk, det finns allting.”

I synnerhet för de som använder ansvarsstrategin blir skillnaden i det ekonomiska stor till de kompisar som bor hemma. I ansvarsstrategin ingår att inte övertrassera sina tillgångar, att visa att man *klarar av* att bo själv och ha egna pengar. Att ansvara över sin ekonomi själv och därmed över egna investeringar, hör till processen att bli ”vuxen” och ekonomiskt oberoende. För informanten nedan är att ta ansvar för sig själv ett sätt att visa uppskattning för föräldrarna.

”--- jag har tagit själv, betalat mycket själv, i klädväg och sånt här, och jag ska just köpa en egen telefon, som jag har tänkt köpa själv, med pengar från lönen och så. Såna grejer, som andra kanske behöver gå till föräldrar för att få hjälp med. Jag försöker att, jag har minskat min börda på dom. Och göra mer själv. För jag vet hur, jag uppskattar när någon liksom gör det för mig. Så då tänker jag att då uppskattar dom det också säkert.”

Kompisrelationer

Likaså kan olika hobbyer påverka ungdomarnas sociala miljö. Gordon och Lahelma (2002) ser hobbyer som en ”positiv resurs” för ungdomar. Hobbyerna genererar sociala kontakter, men bidrar också till att strukturera ungdomarnas vardag. Bland mina informanter var det ändå få som hade hobbyer som de regelbundet sysslade med. De flesta träffade kompisar till exempel på caféer eller hemma hos någon. Endast en informant framhöll möjligheter till hobbyer och aktiviteter som en positiv sak flytten för med sig. För andra, främst killar, innebar flytten en reducering av de fritidsintressen man haft i skärgården så som till exempel jakt och fiske. Man kan fråga sig varför de intervjuade skärgårdsungdomarna i så liten utsträckning hade valt att aktivera sig i olika fritidsverksamheter. Svaren är förstås fler, men

klart är att det för de flesta var ganska knappt om pengar, tid och ork. Dessutom kan det tänkas bero på en ovana att syssla med de hobbyer som erbjuds i stan, hobbyer som inte funnits att tillgå i skärgården.

Kompiskontakterna kan bli det som känns viktigast under studieåren i stan. När man har möjligheten att lära känna människor som kanske har mer gemensamt med en själv jämfört med de gamla kompisarna (från skärgården/den egna kommunen), finns också utrymme för skapandet av den egna identiteten. Vännerna och identitetsskapandet blir då en viktig process, kanske viktigare än studierna. Den så kallade senadolescensen (16-20 år) innebär att "utforskandet av alternativa gemenskaper och sökandet efter kollektiva forum för identitetsexperiment ökar" skriver Johansson och Lalander (2002, 17). Denna tid är präglad av ett viktigt arbete med att lära känna sig själv och experimentera med olika identiteter. Olika former av kamratgrupper blir då ett verktyg för detta. När skärgårdsungdomarna flyttar till stan är det inte bara ett skolarbete som står inför dörren, minst lika viktigt kan det bli att hitta sig själv och skapa nya kontakter.

"--- Om man tänker på själva skolan så var det inte så jätte positivt, men om man tänker på de vänner jag fått å sånt, så är det ju positivt. ---"

En socialstrategi går ut på att söka gemenskap, nya möjligheter eller trygghet i kompisgruppen. Ett engagemang i en kompisgemenskap innebär också att man spenderar mycket tid med sina kompisar.

"Jag är ute med kompisar hela dagarna. Hela tiden."

Typiskt för de som använder socialstrategin är just att man har hittat nya kompisar i stan. De gamla kompisarna (från hemkommunen) kanske man inte har så mycket gemensamt med. De nya kompisarna har man kunnat välja själv, ur en större mångfald i stan. De nya vännerna skiljer sig ofta från de gamla, de två gängen kan vara svåra att kombinera. För de som använder socialstrategin handlar det ofta om att skaffa vänner som man inte har kunnat hitta i skärgården, vänner som kanske delar ett särintresse eller en viss "stil".

"Jo. jag umgås inte direkt med XXbor, såhär. Överhuvudtaget. [varför inte det?] nä, inte vet jag varför. Ett helt annat gäng, helt enkelt."

Nora: "Dom är annorlunda på något sätt?"

"Jo"

Nora: "Vad är det som skiljer?"

"Jag vet inte. Dom umgås liksom bara med helt andra människor bara. dom som kommer från skärgården så börjar oftast nästan... dom från min klass till exempel så började mest umgås med många som knarkar tillexempel, och deras

kompisar och sådär. Mycket deras kompisar, men det är ju ändå liksom, jag hör inte, jag umgås inte helt enkelt med sådana. Jag har det som princip. Alltså inte, jag kan nog umgås med dom såhär, men jag liksom inte umgås med dem varenda dag så. Om man far på en fest till exempel och dom är där, så inga far man därifrån då.”

”det är fortfarande så att mina gamla kompisar, dom kompisarna och ännu mina ännu nyare kompisar, det är liksom tre olika gäng, typ. Så ibland umgås jag med dom som är typ mina gamla kompisar från grundskolan, ibland med dom som blev mina kompisar i gymnasiet och sen, nu också dom som blivit liksom mina kompisar efter gymnasiet. Och ibland, dom två grupperna som typ ibland träffas av dom så det är liksom gymnasiet gruppen och efter gymnasiet gruppen.”

De vänner man umgås med blir ett starkt stöd, man samtidigt också en påverkningsfaktor. Gordon och Lahelma (2002) lyfter fram hur vänner kan vara positiva eller negativa resurser för ungdomar. Den acceptans som råder mellan vänner kan skapa säkra nätverk. Dessa nätverk kan inom kompisgruppen skapa ett kontinuum av stöttande eller destruktiva influenser. (Gordon & Lahelma 2002, 13) De kompisar man umgås med har alltså en stor betydelse både som stöd, men också för begynnande destruktiva mönster.

När ungdomarna flyttar till stan måste de alltså ta ställning till vilka personer de vill umgås med. De måste välja gäng, till exempel att umgås eller inte med ”det festande folket”. Det kan också vara gamla vännerna från skärgården man tar avstånd ifrån.

”--det har aldrig varit någon stor del av mitt liv att gå på fest varje helg. När jag gick i högstadiet satt jag hellre hemma och tittade på tv. Jag hade inte de rätta vännerna att festa med, eller jag var inte med det festande folket. Och det är jag fortfarande inte. ”

”det är egentligen bara jag i min klass (*den gamla, min anm.*) som tycker om att vara hemma, de andra tycker om att vara i stan. De är såna här fest människor, som skall dricka varje helg. Jag sysslar inte med sånt jag. [varför det?] jag tycker inte att det är något roligt. Visst är det kul att ta ibland, men inte heltiden.”

Nora: ”dom tycker om att festa hela tiden?”

”ja, dom tycker om att festa hela tiden.”

Nora: ”Umgås du ändå med dom?”

”Jaa, inte så mycket. Det har blivit så, inte brukar jag vara med dem så mycket.”

Det finns också de som skapar kontakter till olika gäng, som vill umgås med olika typer av människor. Här nedan beskriver informanten sitt eget kompisgäng, de ”ordentliga”, och det andra kompisgänget informanten också ibland umgås med.

”vi är också ganska ordentliga, det är ganska många som också har ganska bra betyg i alla fall. Men det finns nog såna som inte har bra betyg också, men, men ändå är ordentliga som personer, som inte skulle kunna ses stupfulla på gatorna inte. Såna är jag också med. Men dom här andra liksom, dom skulle nog eventuellt, några ses stupfulla på gatorna.”

Här en informant som lyckas balansera mellan socialstrategin och skärgårdsstrategin. Dels behålla sina vänner från skärgården, dels hitta nya vänner i stan. Vännerna från skärgården bildar tillsammans med föräldrarna en länk till hemorten, man kan ha koll på vad som ”händer” i skärgården och till skärgårdskulturen. Samtidigt finns utrymme för att experimentera med sin identitet, söka nya vänner och genom dem utforska och utveckla sig själv. Genom att ha de olika kompisgängen kan informanten tillåta sig fler sidor och en större mångfald.

”Vissa sidor kommer fram, kommer naturligt fram mer, med vissa kompisar. Skärgårdssidan plockar jag inte fram så hemskt ofta med kompisarna i Mariehamn eller kompisarna i Stockholm. Sen... prata musik kan jag inte alls göra med kompisarna från skärgården, vi har inte alls samma åsikter om det. De är liksom, rent naturligt blir det ju så. Det ändå inget, inte att leva ett dubbelliv heller, de är inget jag döljer. ---”

Ansvarsstrategin gör att skolan och eventuella andra engagemang tar mycket tid, då blir det svårt att hinna umgås med sina vänner:

”för det är också det att här i Mariehamn ändå. Min tid brukar bara räckas till skolan, gå på mötena och så brukar det här vän, liksom andra bli ganska lidande.”

När skärgårdsungdomarna efter flytten till Mariehamn börjar en ny skola är sannolikheten liten för att man känner någon i den nya klassen. Ungdomarna från fasta Åland däremot känner ofta fler av eleverna i de skolor de väljer efter grundskolan, då deras klasser i högstadiet varit större, och man lärt känna fler i samma årskurs. Ungdomarna från fasta Åland har dessutom under sin grundskoletid haft större möjligheter att bli bekanta med ungdomar från andra skolor, samtidigt som skärgårdsungdomarnas kontakter till ungdomar utanför den egna kommunen varit betydligt mer begränsade.

”dom flesta jag hade umgåtts med tidigare så var något år yngre eller något år äldre. Så jag kände ju ingen liksom i samma årskurs egentligen. (bandet otydligt) Det var inte så där jätte roligt. Men sen när man började lära känna folk så blev det bättre.”

”jo, fast ingen (från den gamla klassen. Min anm.) hamnade i samma klass. Och jag kände inte en enda, jag hade aldrig sett någon i min klass, som jag kom i.”

”det enda som är taskigt där nu, i min klass var ju att de andra kände varandra från förut. [hur kunde de göra det?] de hade gått i samma skola, samma högstadium.--- och så kommer jag in där som ny---”

Paradoxalt nog kunde flytten underlätta att träffa sina forna klasskamrater från grundskoletiden. Avstånden i många skärgårdskommuner gör det svårt för ungdomarna att träffas under högstadie- (och lågstadie)tiden.

”Nej, jag var inte rädd för att vara ensam. För när man är i Mariehamn kunde man i alla fall vara med dom man inte kunde vara så mycket med i XX. (skratt)”

Men att träffa sina nya vänner kan också vara svårt, har man inte bil så kan det vara svårt att hälsa på de kompisar som bor på landsbygden. Den första tiden i Mariehamn kan därför bli långtråkig. Körkort får man först tidigast på andra årets vårtermin. Informanten nedan har alltså haft begränsad rörelsefrihet och ”inte så värst roligt” åtminstone under halva sin utbildningstid.

Nora: ”hur var det innan du hade bil?”

”nä, då var jag nog bara hemma. [Hur var det då?] Låg och sov. [Hade du tråkigt?] Ja, det var inte så värst roligt”

Skolan och självdisciplinen

Det är trots allt för att studera som ungdomarna flyttar hemifrån. Det är inte alltid så lätt att bedriva studier och samtidigt bo själv på en ny ort. När man bor ensam finns det ingen som aktivt eller passivt håller koll på om man gör sina läxor. För många ungdomar blir studierna lägre i prioritetsordning än kompisar eller andra intressen.

”--- sen är det alltid det när man ska fara hem och göra läxorna, så är det någon som ringer, tjena kommer du på kaffe? liksom, jo, jo och så far man, så är man borta till elva halv tolv något, och så kommer man hem och ser, och så äh, jag orkar inte...”

Ungdomarna använder sig av olika strategier också vad gäller skolan. Här ser man en skillnad i resonemangen för de olika strategierna, som citaten nedan visar tydliga exempel på. Den översta informanten (socialstrategi) har tagit en ”låt gå” inställning till skolan. Engelskan var inte högt prioriterad, men det ”gick bra ändå”, kanske eftersom förväntningarna inte var så höga. Följande informant (skärgårdsstrategi) känner att läxorna borde göras, men har svårt att

själv hitta motivationen och disciplinen för att läsa. Den sista informanten (ansvarsstrategi) har överraskats av skolans hårda takt, och sätter då in några kol extra, och läser desto flitigare.

”Jag tror inte att jag öppnade en engelskabok annat än på lektionen--- jag tror att första gången det hände att jag öppnade en engelskabok var dagen innan studentskrivningarna. Det gick bra ändå. ---”

”när vi får (*läxor. min anm.*) så brukar man ju kanske, om man orkar, de är bara om man måste. Då gör man.”

Nora: ”Tycker du att du har den där disciplinen, att du gör de av dig själv, eller sku du behöva någon som sku säga...”

”Jag sku nog behöva någon som sku säga. [någon förälder?] jo... att man skulle skärpa till sig lite.”

”jag tyckte det kom som en chock, herregud, man måste läsa på dethär, det är ju så intensivt. Det är jätte chock, i högstadiet flummade man på bara, man gick väl igenom dethär lite, och sen så läste man lite på inför proven. Och det var liksom någorlunda lätt. Men så kom man till Lusse, och så, första, jag hade matte, kurs ett lång--- där är man en ynkelig etta och man bara, han (*läraren. Min anm.*) pratar och pratar, men man fattar inte vad han säger. (skratt) han börjar prata om reella tal och tallinjer, och man fattar ingenting! Det är väl lite skrämmande”

Kristiina Lappalainen har i sin doktorsavhandling ”Yläasteelta eteenpäin- oppilaiden erityisen tuen tarve peruskoulun päättövaiheessa ja toisen asteen koulutuksessa” (min översättning: Vidare från högstadiet – Elevernas behov av särskilt stöd under slutskedet av grundskolan och under andrastadiets utbildning.), utrett de särskilda behov ungdomar som påbörjar sin utbildning på andra stadiet har. Lappalainen konstaterar att lärarna och skolpersonalen främst ser på elevernas betyg, men sällan beaktar hur eleverna psykiskt orkar (Lappalainen 2001, 97). Lappalainen kan visa intressanta skillnader mellan första, andra och tredje årets studeranden vad gäller deras behov av olika formers stöd.

Tabell 1.⁹ Studerandenas behov av särskilt stöd (enligt studerande). Siffrorna är angivna i procent (%). (Lappalainen 2001, 96-102) Speciellt höga procent är markerade med **fet** stil.

Anledningen till det särskilda stödets behov	1 året	2 året	3 året
Skolframgång	43,0	39,0	32,5
Fortsatta studier/ Studiehandledning	19,0	27,0	18,0
Motivation	12,5	18,0	12,0
Psykisk ork	12,5	12,0	10,0
Beteende	-	-	-
Övrig anledning	13,0	4,0	16,0

Ur tabellen kan vi läsa att eleverna det första året har rätt bra motivation, men känner ett behov av stöd för att psykiskt orka och för att klara av sina studieprestationer. Det andra året verkar stöd för motivationen vara mer viktigt, det är inte längre nytt och spännande med skolan, och hälften av tiden är ännu kvar tills man blir färdig. Också studieframgången och den psykiska orken behöver stöd. Det sista året verkar det finnas både motivation och psykisk ork. Däremot är kategorin ”övrig anledning” hela 16%. Lappalainen (2001, 102) förklarar denna kategori med ungdomarnas problem med relationer eller arbete, vilka har tagit koncentrationen bort från skolarbetet.

För skärgårdsungdomarna gäller, att de förutom dessa behov, dessutom bor själva på annan ort än föräldrarna och är tvungna att skaffa nya vänner etc. Detta är problematiskt, eftersom Lappalainen menar att de som försett ungdomarna med stöd har varit just familjen och vännerna (Lappalainen 2001, 109).

Skolpsykologen (för Ålands lyceum, Ålands vårdinstitut, Ålands handelsläroverk och Ålands hotell- och restaurangskola) Iris Grüssner-Hellman (telefonsamtal 5.7 2004) menar att skärgårdsungdomarnas situation har diskuterats främst i Lyceet, men att inga bra ”lösningar” har kunnat hittas. Bland annat idéer med vuxna stödpersoner via Hem och skola har diskuterats. Grüssner-Hellman menar också att flertalet av ungdomarna klarar sig bra i skolan. På liknade sätt framhåller Lyceets rektor Gyrid Högman (telefonsamtal 5.7 2004)

⁹ Tabellen är sammanställd av tre separata tabeller som Lappalainen presenterade. Borttaget ur tabellerna är lärarens uppfattning av elevernas behov. Tabelltexten är översatt från finska. Begreppen på finska är Koulumenestys, Jatkokoulutus/opinto-ohjaus, motivaatio, psyykkinen jaksaminen, käyttäytyminen och muu syy.

skärgårdsungdomarnas situation. På Lyceet är man medveten om ungdomarnas speciella situation, och ser att flytten är en stor omställning för ungdomarna, men ingen skriftlig plan finns. I praktiken är det grupphandledarna och studiehandledarna som ”håller ett öga” på skärgårdsungdomarna. På Yrkesskolan har man inte heller någon handlingsplan för att ta emot skärgårdsungdomarna, man ser inte heller det som skolans specifika uppgift säger studiehandledaren Monica Dolke (telefonsamtal 2.9 2004). Både Högman och Grüssner-Hellman har bilden av att ungdomarna har starka band till hemmet, något de tror att är mycket viktigt för att ungdomarna skall klara av sin situation. (telefonsamtal 5.7 2004 med Grüssner-Hellman, telefonsamtal 5.7 2004 med Högman). Liksom Högman och Grüssner-Hellman poängterar Lappalainen (2001, 109) föräldrarnas stöd och anknytningen till familjen som viktiga i ungdomarnas situation på andra stadiet i studierna. Hurudant stöd ungdomarna har behov av från skolans sida varierar givetvis, men viktigt är att inte bara de som har svårt i skolan eller inte orkar motivera sig själva får hjälp, utan också de ”duktiga”, som använder sig av ansvarsstrategin.

Ansvarsstrategin kan på sätt och vis vara tyngre att bära, eftersom den ställer många krav på individen. De andra strategierna är tunga på andra sätt, t.ex. kanske man inte får så bra betyg eller att man känner sig ensam i stan.

Det egna ”hemmet”

Ungdomarnas relationer till sitt eget hem varierar beroende på ålder och val av strategi. Det är framförallt de som gått ut skolan och de som använder sig av en ansvarsstrategi som kan tänka sig att också kalla det egna hemmet för hem. Här kan man se intressanta variationer i ungdomarnas svar på frågan vad som är ”hem”.

”Det är inget hem, där var jag bodde här. Det är bara ett rum.”

I citatet ovan ser informanten sitt hem i stan som ett övernattningsrum snarare än ett hem (socialstrategi).

”Det är nog på XX det, garanterat.”

Nora: ”Varför är inte lägenheten hem?”

”Det känns som om det skulle vara mer frihet hemma. ---”

Informanten känner större frihet i skärgården, stan och lägenheten känns begränsande (skärgårdsstrategi).

”I början så var det liksom XX som var hemma, då sov jag i stan. Men det var XX som var hemma, men nu har vi bott här så pass länge, så all smuts här är liksom min smuts. Alla damm är mitt damm. Så det här känns också väldigt hemma nu. Men det var inte i början. [inte här heller?] nä, inte, det tog ganska länge just för den här lägenheten, fast jag fick det nog aldrig på YY (*första lägenheten. Min anm.*). Det var liksom för mycket, för mycket annat folk. För litet, det var liksom bara ett rum i ett hus. ---”

”nu på senaste tiden har jag börjat kalla båda hem alltså. [men inte i början?] nä, Det är nog nästan i tvåan, vinterterminen.”

Det tar ett tag innan lägenheten i stan börjar kännas som ett hem. För de här informanterna är den processen pågående. Den ena informanten känner att det nu är ”min smuts”, man har alltså aktivt börjat förhålla sig till lägenheten som sitt eget hem (ansvarsstrategi).

”Både och. Det är sådär när jag säger, jag åker hem, klockan fem, ja, vart åker du då? Brukar folk fråga. —det är ju, både och är hem. Lika mycket.---”

”Det blir aldrig riktigt som något hem någonstans. Den här vintern så har jag haft ett hem i Sverige och ett hem i Mariefhamn och ett hem här. Så det blir rätt mycket fram och tillbaka.--- men så ofta som man kom hit, så nu är det ju hem.”

För de här informanterna är hemmet inte definitivt, det kan vara både i skärgården, Sverige eller i Mariefhamn. Informanterna är äldre än de övriga, och har redan bott hemifrån i flera år. Naturligt är då att de inte lika starkt förknippar hemmet med skärgården. Men trots att de är äldre visar de ändå starka band till skärgården, de har inte tagit avstånd från det gamla hemmet eller hemorten, trots att de bott hemifrån redan flera år.

Ungdomarna förhåller sig olika till matlagning och städningen. Hur man förhåller sig beror såväl på val av strategi som på kön. Flickorna i mitt material var mer inriktade på att laga mat och städa, även om ambitionerna var olika höga. För pojkarna var det mindre viktigt, flera levde på smörgåsar, eller hade gjort det den första tiden. De flesta informanter har inte alls kunnat laga mat eller sköta hushåll, i större utsträckning har flickorna lärt sig, medan pojkarna får hjälp av föräldrarna. Här frågar jag hur det känns att städa och hålla ordning i hemmet:

”Jaa, det är sådär halvjobbigt. inga riktigt van med det hemifrån heller. [vem var det som städade?] det var alltid morsan som städade.”

Nora: ”hon kommer inte ut till er lägenhet och städar?”

”ja ibland. När hon kommer ut till stan så ser hon, det ser för jävligt ut säger hon och så börjar hon städa. Man brukar få röja undan det värsta när hon kommer. Samma sak är det när farsan kommer upp, då säger han samma sak och så har vi röjt undan det värsta så gör han finputset.”

En av informanterna lagar aldrig mat, inte ens morgonmål. Informanten har inte ”behov av att göra det”. Varför, kan man fråga sig? Det kan handla om att informanten i detta fall inte behöver göra mat, d.v.s. har en ekonomisk situation som tillåter café besök dagligen. Det kan också handla om ett obehag eller ovilja att acceptera att man måste ta hand om sig själv.

”Jaa, inte morgonmål, de åt jag... om jag hade tid så gick jag genom ett café här i stan och satte mig att kaka. Annars gjorde jag nog ingenting.”

Nora: ”Hade du något hemma, några smörgåsar eller någonting?”

”Kanske fem gånger det där året lagade jag någonting hemma (skratt) överhuvudtaget. Jag kände inte något behov av att göra det.”

En socialstrategi går ut på att inte behöva vara ensam, att alltid ha vänner att vara med. Samma informant är nästan aldrig hemma. Hemmet i stan blir då mer en säng, inte ett hem. På så sätt går det att förtränga att man flyttat hemifrån, man fyller tomheten och låter bli ansvaret.

”det är rätt skönt att bo i ett sånt där rum också, det är så lite att städa. Jag är inte mycket mer hemma än att jag sover.”

På motsatt sätt kan det bildas en ”Duktighetsfälla” för de ungdomar som går in för att bo själva, med allt ansvar som där hör till (ansvarsstrategi). Informanten säger att det ”kunde se jätte hemskt ut hos mig bara för att jag prioriterade skolan”, det tyder på det *ansvar* informanten tar för att hemmet *borde* vara städat.

”Jag har ju varit såhär ordentlig också, lagat middag varje dag liksom... såhär städning och sånt de har väl inte varit... jag har alltid prioriterat skolan först, alltid nästan. Lite liksom ändå, inte prioriterat skolan först nu på andra året, men första året prioriterade jag väldigt mycket skolan först, före allt. Så det kunde se jätte hemskt ut hemma hos mig bara för att jag prioriterade skolan. Verkligen.”

Senare säger samma informant på tal om hemlängtan att det just är känslan av ett ansvar som gör att man inte orkar. För att då orka med sin situation är ”lösningen” att få bli barn, ha hemlängtan och därmed få kasta av sig ”duktighets oket”.

”(gråter) det är väl liksom det här ansvaret också, behöva laga mat, och städa. Det blir oftast mycket (*hemlängtan. min anm.*), om jag känner att jag har mycket saker, att jag inte känner att jag hinner med allting.(byte av band) när det ser alldeles hemskt ut hemma, om man är efter med skolan och så.”

För en annan informant är matlagningen något man gör om man orkar. Då man inte orkar blir det smörgås. Hushållsarbetet blir då varken en förnekelse av sitt ansvar, men inte heller en risk för att råka i ”duktighetsfällan” och inte orka med alls.

”det blir mest smörgås [det blir ingen riktig mat då?] det beror på om man orkar. Det är det där med orken som är...”

Det är inte ovanligt att skärgårdsungdomarna bor samman med ett syskon, en kompis eller en sambo. Bland mina informanter återfanns en av varje. Att bo med någon annan ger både trygghet och sällskap.

” --- det är nog bara hem till familjen som jag saknar mest. Det är bra med Stefan, för jag behöver ju inte sakna min familj lika mycket när jag har min Stefan. Jag kan krama på honom när jag inga kan gå till mamma eller någonting. [du har inte hemlängtan?] nä. De fick, jag hann inte få det heller när jag bodde själv, för då var, det var så mycket nytt, och det var skolan man sku komma igång med och. Så jag hann inte, hann inte få, det kan jag tänka mig att Anne (*kompis från skärgården, min anm.*) har jätte mycket, för det skulle jag nog ha om jag inte hade Stefan. Det känns som så lite att bara vara hem på helgerna. ”

”jag kände mig faktiskt ensam i ettan, lite, för då kom jag att tänka på att jag var den enda av dom som hade gått den årskursen tillsammans med mig som bodde ensam. Dom andra bodde tillsammans två stycken, och en bodde med sin bror. Det bra där jag bor nu, där jag bodde, var att Maria, min andra klasskamrat (*från den gamla skolan. min anm.*) så hon bodde också där, så jag kunde alltid komma till henne, liksom då, för att driva fem minuter eller bara sådär liksom. [det fanns någon som var nära] jo, som man kunde låna saker av och sådär. ---.”

Men det är ändå en skillnad att bo med ett syskon eller kompis jämfört att bo med en sambo. Samboende tar större ansvar över varandra än vad syskon tenderar ta angående hemkomsttider eller annat. Gemensamt är ändå förhandlingar om hushållsarbetet. En informant som jag intervjuade skulle flytta ihop med ett syskon, något informanten inte alls såg framemot. Ett syskon kan innebära anpassningar och därmed mindre frihet. Det finns en fara i att ett syskon blir tvunget att ta ansvar över ett annat, och på så vis belastas den (kanske minderåriga) ungdomen med ett ansvar som kan bli väl tungt. Samtidigt kan också syskon erbjuda möjligheter att träffa nya vänner, och ha ett stöd och en kompis.

”de e ju lite såna här smågräl, men, de hör väl till. [vad brukar ni gräla om?] allt (skratt) [disken?] det är mest jag som får diska. Vi har gjort upp som så att lagar han maten så jag diskar jag och sen är det tvärtom lagar jag maten får han diska. Men om vem som skall orka städa och.---”

”han lagar mat, och jag diskar. Han dammsuger, och jag plockar. För han vet inte var han skall sätta allting, jag vet vart allting ungefär ska vara. Jag kan inte laga mat, så jag får diska.”

”ja, han har ju skjutsat mig dit, om jag frågar honom så har han ju skjutsat mig dit vart jag vill, om han orkar. ---brorsan håller inte koll på hemtider eller läxor.- --”

Om man har en sambo kan också påverka hur man förhåller sig till att bo utanför föräldrahemmet. Det är, på sätt och vis, en strategi för att inte behöva vara ensam och bära ansvaret över hemmet allena.

”Mm, jag har funderat någon gång på hur det skulle ha varit utan Peter...och, jag vet inte, jag skulle troligtvis ha gått ner i vikt, för jag skulle *inte ha lagat mat*, utan levt på smörgåsar. Så kan det nog hända att jag skulle ha *koncentrerat mig mer på skolan*, när man liksom inte har någon annan och...jag vet inte heller... *ensamt* säkert. Det är ju skönt att ha någon där. Jag vet ju, han kollar ju också efter mig att jag äter och var jag är och att jag kommer hem och att jag inte gör något dumt i fyllan och så vidare, och... *han håller lite koll* han också, det känns också *tryggt*. Han finns där. Jag kan tänka mig att för Fredrika (*kompis från skärgården. min anm.*) så måste det vara, det måste bli väldigt ensamt ibland. ---

Här har jag märkt ut några nyckelord i det informantens säger. Livet utan sambon skulle ha känts ensamt, hon tror inte att hon skulle ha gjort mat men kanske koncentrerat sig mer på skolan. Informanten upplever att sambon håller koll på henne, vilket känns tryggt. För informantens finns det flera vinster med att bo sambo, även om motivet för att bo gemensamt inte hade det syftet. Att bo sambo blir alltså ett sätt att hantera ensamhet och otrygghets känslor, samtidigt som det också kan öka ansvaret med hushållsarbete, ekonomi mm.

Förhållandet till skärgården

De ungdomar som har lokalsamhället som bas för den egna identiteten har oftast också ett större behov av att bo på hemorten (jmf. Waara 2003, 196). Oftast är det unga män som stannar kvar i lokalsamhället, oftast är de från arbetarklassen (Waara, 2003, 196). I min undersökning var det främst killarna som sade sig vilja bo i skärgården i framtiden, om arbete bara finns. Det jag kallar skärgårdsstrategi utgår ifrån att ungdomarna håller kvar starka band till sin hemort. De starka banden kan dels handla om att de för att känna sig trygga i staden, håller kvar skärgården som identifikationsbas.

För skärgårdsungdomarna handlar det inte direkt om att stanna kvar i lokalsamhället eftersom ungdomarna från Ålands skärgård för det mesta har utbildat sig åtminstone på andra stadiet och alltså bott hemifrån några år. Antalet skärgårdsungdomar i åldern 15-19 som stannat hemma (utan examen efter grundskolan, studerar inte, är inte registrerad arbetstagare), var t.ex. år 2001 12 st. (Nuorten elinoloindikaattorit. 2001). Det innebär både att de på ett visst

plan lösgjort sig från lokalsamhället, bott tre år på annan ort (oftast Mariehamn) och erhållit en utbildning. Samtidigt betyder den utbildning de har erhållit kanske att det är omöjligt att flytta tillbaka till skärgården och livnära sig där.

”Jag skulle gärna bo där, där är så himla fint--- (men) alla är såna här hemmaskrivare, så det finns inga jobb där.”

Det kan alltså vara smärtsamt att förlita sig helt på en skärgårdsstrategi, det man identifierar sig med kan vara ouppnåeligt eller omöjligt i längden. Waara 2003 skriver att utveckling och framåtanda snabbt kan dra landsbygden förbi och ”lämna ungdomar i ett slags modernitetens vakuum, där möjligheterna finns på andra ställen medan begränsningarna finns hemma” (Waara 2003, 195).

För de flesta ungdomar jag intervjuade är det viktigt att åka hem på helgerna. Antingen är det stan som är tråkig (skärgårdsstrategi) eller så saknar man föräldrarna och hemmet (ansvarsstrategi).

”Ja, jag brukar fara hem de flesta helgerna. Det finns inget att göra här i stan så jag far hem.”

Nora: ”Längtar du (hem) fortfarande?”

”Ibland, och det känns ändå som att jag måste fara hem relativt ofta. Att jag kan nog... att om jag är i stan en helg, så vill jag jätte gärna åka hem helgen efteråt.”

För de som använder sig av en socialstrategi kan vistelsen i skärgården, i längden, bli tråkig. Känslan av att det inte ”händer” något i skärgården och att det inte finns ungdomar i den egna åldern bidrar till att skärgården känns avlägsen och inte så angelägen. Socialstrategin går ut på att hitta gemenskap genom kompisgrupper, då blir relationerna viktigare än den fysiska platsen.

”nä, jag vill inte vara på XX. [varför vill du inte det?] det är så tråkigt där på dagarna. Sen, det händer ingenting där. [vad är det som borde hända?] det sku borda vara mer folk där, det är ju inga några ungdomar där, i min ålder.--- nu har ju dom som gick ut sjuan när jag gick ut nian, så nu har dom flyttat till stan också i princip, eller dom flyttar nu i sommar. Så då finns det bara dom där som gick i sexan när jag gick i nian, och dom... umgicks man ju inte sådär överdrivet mycket med. Man känner ju liksom inga dom.”

Beroende på de strategier man utvecklar blir banden till skärgården olika. En del väljer att stanna kvar i stan på helgerna för att festa och umgås med vänner, andra åker hem varje helg. Det kan innebära att de gamla kompisarna från skärgården glider från varandra.

”det är egentligen bara jag i min klass (den gamla) som tycker om att vara hemma, de andra tycker om att vara i stan. De är såna här fest människor, som skall dricka varje helg. Jag sysslar inte med sånt jag. [varför det?] jag tycker inte att det är något roligt. Visst är det kul att ta ibland, men inte heltiden. [dom tycker om att festa hela tiden?] ja, dom tycker om att festa hela tiden.”

”Nora: Umgås du ändå med dom?”

”Jaa, inte så mycket. Det har blivit så, inte brukar jag vara med dem så mycket.”

Följande informant har hittat ett sätt att balansera mellan sina gamla och nya kompisar. Det är kanske inte de gemensamma intressena som gör att man håller kontakten till gamla kompisar, snarare en gemensam bakgrund. Den gemensamma bakgrunden kan innebära flera aspekter, dels gemensamma minnen eller upplevelser. Men också en känsla av samhörighet, gemensam kultur eller gemensamma erfarenheter.

”alltså mina äldsta kompisar, dom är egentligen inte speciellt lika mig. Det som vi har gemensamt så är att vi har gått i samma skola. Och kommer från samma ställe. Det blir ju så att man umgås ju då med dom som är där. Jag vet inte, sku vi träffs idag sku vi kanske inte bli sådär jätte bästa kompisar. Men i och med att vi har liksom den bakgrunden, så håller vi ihop ändå.”

Flytten hemifrån

Skärgårdsungdomarna upplever en skillnad i sin situation i jämförelse med de ungdomar som bor hemma. Det är dels de ekonomiska aspekterna man tar fasta på, ungdomar som bor hemma kan behålla sitt studiestöd och använda pengarna till nöjen eller kläder. För skärgårdsungdomarna går pengarna oftast till att leva, till hyra och mat. I Anders Löfgrens (1990) studie om ungdomars flytt hemifrån, konstaterar han att det ekonomiska motivet var en viktig faktor för att bo kvar hemma. Även de ungdomar som Löfgren studerat som betalade för sitt uppehälle hemma ansåg det mer fördelaktigt ekonomiskt att bo hos sina föräldrar. För många var det ett absolut måste att bo hemma då de studerade på gymnasiet och /eller högskola. (Löfgren, 1990, 121) Att det är lättare att bo hemma var mina informanter nedan överens om.

”När man bor hemma hos sina föräldrar då får man ju mat hemma och sånt, det är ju mycket enklare. Och det flesta som bodde hemma behöll ju hela sitt studiestöd och bodde hemma. Fick gratis mat och allting. ---Det är ju liksom en lite annorlunda grej att flytta hemifrån, sexton är för tidigt att flytta hemifrån. Det tycker jag.”

”--- dom har mer pengar att röra sig med. Dom kan liksom köpa en klänning för trettio euro, bara sådär för att den är fin. Jag kan inte det, jag köper... ibland händer det väl att jag köper någonting, men det ska liksom vara någonting jag behöver. Just med kläder, jaa, det är liksom, pengar är så mycket större grej, just när man ska handla och allting.”

Löfgren (1990, 121) menar att övervägandet ifråga om att flytta hemifrån eller inte, ofta också handlade om det som var bekvämt eller praktiskt. Bor man hemma finns det någon som sköter om det praktiska som matinköp, städning, tvättning mm. Även om många ungdomar (främst kvinnliga) hjälpte till med hushållsarbete hemma, så bar man inte ansvaret över att det skulle bli gjort (Löfgren 1990, 121). Detta stod klart för några av informanterna, de såg att för de som bor hemma finns allting ”färdigt”, maten lagas, räkningar betalas och föräldrarna finns till hands som stöd. Och att även om ungdomarna på fasta Åland flyttar hemifrån så har de ett annat stöd än skärgårdsungdomarna vad gäller det praktiska. Framförallt om föräldrarna bor längre ut i skärgården dit färjorna trafikerar några gånger per dag och kanske inte alls sent på kvällen.

”det är just de där liksom att, att lära sig den här disciplinen att sköta skolan. Från att då bo hemma, med en mamma som gör det mesta av tvätten och matlagningen och liksom man behöver inte fundera liksom på räkningar på samma sätt, jag menar kommer det en räkning så ordnar det sig. Jag menar, det går liksom inte att jämföra. Då har man en middag som står på bordet eller i mikron. Och är det inte färdig mat så finns det i alla fall mat i kylskåpet som går att laga. Så alltså flytta direkt från det till en egen lägenhet och ta hand om studier och liksom lägenhet och matlagning. Om man bor i Mariehamn och flyttar till en lägenhet i Mariehamn, då kan du ju åka hem... och tömma kylskåpet (skratt). Är det något man behöver hjälp med så då är det ju liksom, man åker hem då.”

”Och jag vet att min, Hanna och Katarina (*vänner som bor hemma. Min anm.*) klagar mycket liksom att ska du hem till XX igen, men det är liksom, det känns så, dom är ju hemma hos sina föräldrar heltiden. Och jag är liksom bara glad när jag får fara hem och träffa dom. Det känns lite som, ni vet inte vad ni klagat på, att ni ska ha det bra, ni behöver inte städa, ni får mat på bordet, dom är där hela tiden. Det är dom inte här.”

En äldre informant ser tillbaka på tiden efter flytten. Det var inte bara det praktiska med hushåll och ekonomi som saknades. Regler och hemkomsttider kunde ha behövts under den senare tonårstiden. Att bo själv innebär en stor frihet, en frihet som kan vara svår att hantera.

”Vet inte exakt vad jag skulle ha behövt... alltså... Föräldrar som säger åt en att nu kommer du hem senast klockan tolv... det blev jätte mycket festande. Favoritsporten ett tag var att försöka komma in på krogen fast man var minderårig. Det är ju så för Mariehamn ungdomarna också, men... Här, det är ju

liksom, det är ju inte att ens föräldrar kan komma och plocka upp en eller att de sitter uppe och väntar att man kommer hem. Utan man kommer hem... själv ---”

Flytten har ofta inneburit att ungdomarna lärt sig en hel del. Det handlar dels om praktiska saker, om att tvätta kläder eller vattna blommorna regelbundet. Men informanten lyfter fram andra viktiga aspekter som att ”ta vara på sig själv”, något man blir tvungen att lära sig då det inte finns någon ”där och ta hjälp av”. Informanten betonar också att ”jag vet mer vad jag vill göra”, något som informanten menar att andra ungdomar kanske inte ”har koll på ännu”. Detta måste man lära sig själv även om man har kompisar eller sambor. Informanten ger exempel då denne var sjuk, det fanns ingen förälder som hjälpte till. Ett tydligt tema i informantens berättelse är att ”vara själv” och att ”ingen” finns tillhands. Informanten upplever sig ha mognat eftersom denne måste ta hand om sig själv, men att detta varit ”tufft”.

”Och sen är det ju mycket praktiskt som man har lärt sig också. Sådant här som jag inte kunde hemma, typ tvättmaskinen, och att det blir dammigt väldigt fort. (skratt) att blommor behöver vatten och... såna här saker, som man inte behöver tänka på så mycket. Men de är nog mest det. Sen har jag lärt mig att ta vara lite mer på mig själv också [hur då?] jaa, att jag har lite mer koll, just... jag vet mer vad jag vill göra, att jag prioriterar typ min familj mer än ibland mina vänner. Och såhär, vi har olika syn på olika saker, att jag känner mig själv och vet allt såhär, och kanske, det kanske inte alla har koll på ännu. Det är svårt, man lär sig av sig själv, att fixa allting. Det finns liksom *ingen där* och ta hjälp av. Jag har ju i och för sig Martin, men vissa grejer så går det ju inte, du *måste klara dig själv*. Det finns liksom *ingen mamma* där som kan fixa det åt dig. Det är tufft, det tar ett tag innan man kommer underfund med det. Speciellt när jag var sjuk och jag spydde, alldeles själv (jag berättade det ju tidigare för dig). --- Det var jätte hemskt. Jag satt vid toaletten där, och var *helt själv*.

Det kan krävas lite distans för att veta vad man lärt sig av flytten och studierna i Mariehamn. När man är mitt uppe i processen, en process som följande informant har upplevt som tung, är det svårt att se vad man erhållit. Det kan också vara att man inte har stöd och kapacitet för att bearbeta allt det som flytten har medfört, då har man inte förmåga att se ”utifrån” på sig själv.

” --- jag tror inte att jag ännu kan säga vad jag lärt mig. Jag tror att jag kanske måste flytta någon annanstans för att förstå det.”

En annan informant har upplevt flytten som både lärorik och tung, men menar ändå att det inte skulle vara önskvärt att de egna barnen skulle behöva gå igenom samma sak. De egna barnen kan ses som en symbolik för en själv, man skulle ha önskat att man själv sluppit denna tid och dess påfrestningar, även om man i efterhand också kan se att man lärt sig något av processen.

”Jag har lärt mig att om jag får barn så ska dom inte flytta hemifrån som sexton. ---”

Diskussion

Syftet med undersökningen har varit att på ett holistiskt sett få kunskap om skärgårdsungdomarnas upplevelser och erfarenheter i samband med den studierelaterade flytten efter grundskolan. Den insamlade empirin visar att ungdomarna på olika sätt handskas med alla de krav flytten innebär. Kraven kommer inte bara från skolan, flytten innebär också att ungdomarna är tvungna att förhålla sig till hushållsarbete, skapande av nya kompisnätverk samt en eventuell upplösning av de gamla nätverken. Ungdomarna handskas med detta genom olika handlingsmönster och prioriteringar, olika strategier.

För en del ungdomar kan det handla om att skapa nya starka sociala kontakter. Det sociala livet blir då mycket betydelsefullt och en viktig del av ett identifikationsarbete. Då de sociala kontakterna prioriteras läggs mindre vikt vid skolan och hemfärd till skärgården på helgerna. En del av ungdomarna var mer skärgårdscentrerade och sökte sig till skärgården i stort sett varje helg eftersom de inte trivdes i Mariehamn. Den gamla hemorten var viktig identifikationssymbol och de nya vännerna hade ofta en skärgårds (eller landsbygds) anknytning. Slutligen fanns det ungdomar vars första prioritet låg i att klara av situationen på ett "vuxet" sätt. De var duktiga i skolan, tog hand om hushållet och sig själva. Detta krävde emellertid dels att det sociala livet blev lidande och dels att ungdomarna upplevde det svårt och tungt att klara av ansvaret.

För samtliga ungdomar var flytten inte något man pratat så mycket om, det självständiga boendets konsekvenser kom ganska oväntat. Det första året visar sig vara det mest kritiska, det är under denna tidsperiod ungdomarna beskriver ensamhet, handfallenhet inför hushållsarbete och/eller låg motivation inför studierna (så som skolk eller tankar på att avbryta studierna).

Också den ekonomiska situationen är knapp för en del av informanterna. Ungdomarnas ekonomi är i stor utsträckning beroende av föräldrarnas förmåga att ge ekonomisk hjälp åt sina barn. Hyra och matkostnader täcks inte av studiemedlen, vilket innebär att förutsättningarna för ungdomarnas fritidssysselsättningar minskar.

Vad undersökningen kan besvara är alltså att ungdomarna handskas med den studierelaterade flytten på olika sätt, utifrån de behov och möjligheter de har. De olika handlingsmönstren visar att ungdomarna blir tvungna att prioritera bort vissa delar av sitt liv som de jämnåriga kamraterna som bor hemma kanske inte behöver. Skärgårdsungdomarna har svårt att behålla en fast anknytning till sin hemort, acklimatisera sig och få nya vänner i Mariehamn och samtidigt ta ansvar över hushåll, ekonomi och skola. Undersökningen har visat att de flesta skärgårdsungdomar på ett eller annat sätt klarar sig, men många får betala ett högt pris. Också de som utåt verkar klara sig mycket bra kan uppleva att de bär på ett alltför tungt ok.

Årligen flyttar ca 100 (Åsub, 2004) minderåriga ungdomar som från sina hem i skärgården till fasta Åland. Flytten hemifrån sker oavsett om ungdomarna känner sig mogna för ett självständigt boende eller inte. Vilken beredskap har Landskapet för att fånga upp dessa ungdomar? Hur kan man utjämna den sociala ojämlikheten som i vissa fall uppstår mellan skärgårdsungdomarna och deras jämnåriga, då skärgårdsungdomarna belastas mer ekonomiskt och arbetsmässigt (hushållsarbete)? Vilka följder har skärgårdsungdomarnas situation i förlängningen, t.ex. då man inte orkat genomföra sin utbildning på grund av att man inte klarat av att bo självständigt?

Denna studie har öppnat dörren för ett forskningsområde och en problematik som inte låter sig enkelt besvaras och förklaras. Undersökningen kan beskriva något av de upplevelser och erfarenheter skärgårdsungdomarna haft i samband med den studierelaterade flytten, men på intet sätt är frågorna slut. Fortfarande finns många frågor och aspekter kring detta breda område kvar att forska i.

Abstrakt

Ungdomar som bor i Ålands skärgård måste efter grundskolan, som 15-16 år gamla, flytta hemifrån för att kunna fortsätta studera på andra stadiet. Undersökningen har haft i syfte att erhålla en holistisk förståelse för de upplevelser och erfarenheter skärgårdsungdomarna haft i samband med den studierelaterade flytten.

Undersökningen bygger på empiriskt data utgående från de sex kvalitativa intervjuer som gjorts med skärgårdsungdomar. Informanternas bakgrund har varierat i såväl ålder, kön, hemkommun som utbildningsval.

I och med flytten ställs ungdomarna inför flera nya krävande situationer. En ny studieplats, skapandet av nya sociala nätverk samtidigt som de gamla nätverken kanske upplöses, ansvar för hushåll och ekonomi. Ungdomarna handskas med detta genom olika handlingsmönster och prioriteringar, olika strategier.

För en del ungdomar kan det handla om att skapa nya starka sociala kontakter. Det sociala livet blir då mycket betydelsefullt och en viktig del av ett identifikations arbete. Då de sociala kontakterna prioriteras läggs mindre vikt vid skolan och hemfärd till skärgården på helgerna. En del av ungdomarna var mer skärgårdscentrerade och sökte sig till skärgården i stort sett varje helg eftersom trivseln i Mariehamn var låg. Slutligen fanns det ungdomar vars första prioritet låg i att klar av situationen på ett ”vuxet” sätt. De var duktiga i skolan, tog hand om hushållet och sig själva. Detta krävde emellertid dels att det sociala livet blev lidande och dels att ungdomarna upplevde det svårt och tungt med ansvaret.

För samtliga ungdomar var flytten inte något man pratat så mycket om, det självständiga boendets konsekvenser kom oväntat. Det första året visar sig vara det mest kritiska, det är under denna tidsperiod ungdomarna beskriver ensamhet, handfallenhet inför hushållsarbete och/eller låg motivation inför studierna (så som skolk eller tankar på att avbryta studierna).

Också den ekonomiska situationen är knapp för en del av informanterna. Ungdomarnas ekonomi är i stor utsträckning beroende av föräldrarnas förmåga att understöda sina barn. Hyra och matkostnader täcks inte av studiemedlen, vilket innebär att förutsättningarna för ungdomarnas fritidssysselsättningar minskar.

Vad undersökningen kan besvara är alltså att ungdomarna handskas med den studierelaterade flytten på olika sätt, utifrån de behov möjligheter de har. De olika handlingsmönstren visar att ungdomarna blir tvungna att prioritera bort vissa delar av sitt liv som de jämnåriga kamraterna som bor hemma kanske inte behöver. Skärgårdsungdomarna har svårt att behålla en fast anknytning till sin hemort, acklimatisera sig och få nya vänner i Mariehamn och samtidigt ta ansvar över hushåll, ekonomi och skola. Andra stadiets studier tvingar skärgårdsungdomarna att flytta från sina föräldrar oavsett om ungdomarna känner sig mogna för ett självständigt boende eller inte.

Denna studie har öppnat dörren för ett forskningsområde och en problematik som inte låter sig enkelt besvaras och förklaras. Undersökningen kan beskriva något av de upplevelser och erfarenheter skärgårdsungdomarna haft i samband med den studierelaterade flytten, men på intet sätt är frågorna slut. Fortfarande finns många frågor och aspekter kring detta breda område kvar att forska i.

Källförteckning

- Bourdieu, Pierre (1999). Den maskulina dominansen. MediaPrint Uddevalla, Uddevalla.
- Ely, Margot (1993). Kvalitativ forskningsmetodik i praktiken – cirklar inom cirklar. Studentlitteratur, Lund.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (2002). Becoming an adult: Possibilities and limitations – dreams and fears. Nordic Journal of Youth Research Nr 2. Grafiska Punkten, Växjö.
- Helve, Helena (red.) (2003). Ung i utkant – Aktuell forskning om glesbygdsungdomar i Norden. Scanprint, Århus.
- Johansson, Thomas & Lalander, Philip (2002). Ungdomsgrupper i teori och praktik. Studentlitteratur, Lund.
- Lappalainen, Kristiina (2001). Yläasteelta etenpäin – oppilaiden erityisen tuen tarve peruskoulun päättövaiheessa ja toisen asteen koulutuksessa. Joensuun yliopistopaino, Joensuu.
- Löfgren, Anders (1990). Att flytta hemifrån – Boendets roll i ungdomars vuxenblivande ur ett situationsanalytiskt perspektiv. Lund University Press, Lund.
- Nuorten elinoloindikaattorit. Undervisningsministeriet, Valtion nuorisosiain neuvottelukunta www.nouret.org (21.6 2004)
- Näre, Sari (1996). "Girls' and Boys' Economy of Emotions – A Comparison with Islamic Gender System" i red. Helve, Helena & Byinner, John *Youth and Life Management - Research Perspectives*. Yliopistopaino, Helsingfors.
- Patel, Runa & Tebelius, Ulla (1987). Grundbok i forskningsmetodik. Studentlitteratur, Lund.
- Peterson, Abby, Svensson Lennart & Addo Tobias (2003). Ungdomar i vardagens väv. Studentlitteratur, Lund.
- Repstad, Pål (1987). Närhet och distans – Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap. Studentlitteratur, Lund.
- Saarikoski, Helena (1996). "Open Conversation as a Research Interview Method" i red. Helve, Helena & Byinner, John *Youth and Life Management - Research Perspectives*. Yliopistopaino, Helsingfors
- Studiecerviceenheten (6.7 2004). www.studieservice.aland.fi
- Waara, Peter (2003). "Ungdomars levnadsvillkor i glest bebyggda områden i Norden : Sverige" i Helve, Helena (red.) *Ung i utkant – Aktuell forskning om glesbygdsungdomar i Norden*. Scanprint, Århus.

Wachowiak, Helena (2002). Utveckling av ungdomsarbete i skärgården.
<http://home.aland.net/skunk>

Ålands statistik- och utredningsbyrå (2004). Statistikmeddelande: Utbildning efter grundskolan samt vid Högskolan på Åland hösten 2003. www.asub.aland.fi

Ålandstrafiken.(2.9 2004) www.alandstrafiken.aland.fi